A fenntarthatóság és a versenyképesség közös pontjai, kölcsönhatásai

GÓR ARNOLD

Kulcsszavak: fenntartható fejlődés, versenyképesség, KAP-reform, természeti környezet, zöld gazdaság.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A fenntarthatóság, a fenntartható fejlődés, a versenyképesség fogalmakhoz kapcsolódó kérdésekre tudományos igénnyel megadott válaszok nem tekinthetők egyértelműnek, különböző iskolákkal, nézetekkel lehet találkozni a kérdéskör kapcsán. Ez több okkal is magyarázható, de fontos szempontként indokolt kezelni az egyes tudományágak bizonyos fokú elkülönültségét is. Ezzel és a gazdálkodás gyakorlati feltételrendszerének változásával stb. is magyarázható, hogy számos kapcsolódó kérdés megválaszolása még napjainkban sem veszített aktualitásából. A cikk a fenntarthatóság és a versenyképesség közös elemeire, kölcsönhatásainak feltárására keresi a választ. A szakirodalom részletes áttekintésén keresztül levonható az a következtetés, hogy a fenntarthatóság és fenntartható fejlődés két, egymástól elkülönülő fogalom: míg az első az elvet, addig a második a megvalósítás eszközét jelenti. Megállapítható továbbá, hogy a fenntarthatóság és versenyképesség elve, illetve követelménye a jövőt illetően még inkább közelebb kerül egymáshoz, a gazdálkodás gyakorlatában érvényesítésük egyidejűleg kell, hogy történjen, annak ellenére, hogy több évtizeden keresztül egymástól eltérő módon érvényesültek. Már jelenleg is tapasztalható, de a jövőt illetően még inkább prognosztizálható, hogy a társadalom követelményei a termékek előállításának módját illetően megváltoztak. Ez az új követelmény a fenntartható tevékenységből származó termékek iránti igény növekedését jelenti, aminek a termék versenyképességével is párosulnia kell. Erre csak akkor kerülhet sor, ha a fogyasztói társadalom által gerjesztett kereslet e termékek iránt szükségszerűen teremt versenyhelyzetet az azokat termelő gazdasági szereplők között. A hosszú távú versenyképesség tényezői közé tartozónak tekintik a fenntarthatósági szempontokat, de ez jelenleg még nem társul a kívánt szintű társadalmi szemléletváltással, ami számos példával is bizonyítható.

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSA ÉS A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS

A természeti erőforrásokkal való gazdálkodás kérdése már a földművelés kezdete óta foglalkoztatja az emberiséget. A természeti környezet nemcsak az életünk keretét adja, hanem átformálásával nyersanyagokat is kínál létezésünknek. A közhely, mely szerint a természetet az unokáinktól kaptuk kölcsön, kiegészül azzal az önös érdekkel, hogy a saját életét mindenki a lehető legnagyobb kényelemben akarja leélni; és gyermekeinek a legnagyobb mértékű vagyont, hagyatékot szeretne továbbadni. *Mark Sagoff* az alábbiakban fogalmazza meg ezt a kettősséget:

„Egyrészt, úgy tekintünk a természetre, mint szentségre, amely önmagában is hordoz értéket; egy történelemre, egy autonómiával bíró diverzitásra, amely tekin-

télyt parancsol, és kivívta elismerésünket. Másrészt, úgy tekintünk a természeti világra, mint a gazdaságilag helyettesíthető erőforrások raktárára, amit az emberiség javára kell alakítani. Ebből a két természet megítélésből következik a megváltás két fogalma is. Az első a személyes megváltás, ha valaki megtanulja, hogyan tanulmányozza a Természet jelentéseit és üzeneteit, ami által az ember lelke bizonyosabbá és tisztességessé válhat. A második a kollektív. Ha az emberiség fejleszti a természeti erőforrások hatékonyságát hosszú távon, akkor maximalizálhatja a vagyont és a jólétet. A tudomány és a technológia előrehaladtával, az emberiség megmenekülhet a szűkölködéstől, és ahol nem szenvednek hiányt semmiben (a filozófus David Hume érvelése szerint), ott nincs igazságtalanság sem." (*Sagoff, 2008, 1. o.*)

A természeti erőforrások és a klíma negatív irányú változására sok jelenség figyelmeztet minket, melyek abból fakadnak, hogy ezen erőforrások a termelési folyamatokban is részt vesznek, átalakulnak, megsemmisülnek, de ugyanakkor nem csak emiatt fontosak számunkra. A természet funkciói az 1. táblázatban közölteknek megfelelően foglalhatók össze – *Ekins* tézisét továbbfejlesztő – *Málovics és Ván* nyomán.

A termeléshez szükséges természeti erőforrások a termelési folyamatok hatására a gazdasági rendszerekben változásokon mennek keresztül, hogy kielégítsék a humán és társadalmi igényeket. A rendszer kimenete tartalmazza a termék- és szolgáltatásoutputok mellett a környezetet károsító szennyezéseket, károsanyag-kibocsátásokat is. A tartós változás elérése érdekében a kapcsolódó jogi szabályozás során előnyben szükséges részesíteni azon folyamatokat, amelyek a lehető legkevesebb szennyezéssel járnak az emberi és társadalmi igények hosszú távú kielégítése mellett. A magas szennyezési szintű, alapanyag-igényes termelési folyamatok hatására az utóbbi évtizedekben fokozódott a természeti terhelés és csökkent az alapanyagok mennyisége. Köszönhető ez a termelési folyamatok korszerűtlen technikai színvonalának, a gazdasági szervezetek tőkehiányának és a vízió hiányának, de fontos tényező az oktatás hiánya és a társadalom nem megfelelő hozzáállása is.

Még jelenleg sem lehet – számos kapcsolódó kérdésben – egyértelmű állásfoglalásokkal találkozni, részleges vagy teljes érdekütközések jelennek meg, amelyek azt eredményezik, hogy a fenntarthatóság elve sérül a versenyképességgel szemben. Fontos azonban elméleti síkon a két elv párhuzamos érvényesülését vizsgálni, hiszen a termelési folyamatok átalakulása és – külföldi példák alapján – a vállalatok társadalmi szerepvállalásának megváltozása a fenntartható tevékenységből származó, de mégis versenyképes termék előállításának megjelenését sejtetik. Erre evidenciákat biztosít *Porter és Kramer 2011*-es cikke, ami multinacionális vállalatok részleges szemléletváltozásán keresztül mutatja be a CSV (*Creating Shared Value – Közös Értékteremtés*) rendszert, ami mind a fenntarthatósági, mind pedig a versenyképességi feltételeknek eleget tesz.

1. táblázat

A természet funkciói

Forrásfunkciók	Képesség az erőforrások biztosítására
Elnyelő funkciók	Képesség a szennyezések semlegesítésére az ökoszisztémák megváltozása, sérülése nélkül
Életet támogató funkciók	Képesség az ökoszisztémák egészségének és működésének fenntartására
Egyéb emberi egészséggel és jóléttel kapcsolatos funkciók	Képesség az emberi egészség fenntartására és az emberi jólét egyéb módon történő generálására

Forrás: Málovics – Ván (2008)

KÜLÖNBSÉG A FENNTARTHATÓSÁG ÉS A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS KÖZÖTT

Szükségszerű különbséget tenni a fenntarthatóság és fenntartható fejlődés koncepciója között. A fenntarthatóságnak több irányzata létezik; *Mészáros és Hajduné* hat irányzatot különítenek el, melyek az alábbiak

1. fenntartható fejlődés;
2. az ökohatékonyság javításának irányzata;
3. a nemnövekedési irányzat;
4. a zöld gazdaság;
5. az átmenetmenedzselés
6. és a koevolúciós irányzat (*Mészáros – Hajduné, 2012*).

A *fenntartható fejlődés* a jelen szükségleteinek kielégítését feltételezi a jövő jólétének fenyegetése nélkül. Ennek három dimenziója van: *gazdasági, környezeti* és *társadalmi*. Fontos még megemlíteni, hogy a szakirodalomban két definíciója található a fenntartható fejlődésnek: az erős és a gyenge megközelítés. A kettő között lényeges különbséget jelent, hogy míg a gyenge definíció esetében az *„ember által termelt (másodlagos erőforrás) és képviselt (humán) tőke hatásosan képes helyettesíteni a természeti tőkét és az ökológiai rendszerek által nyújtott szolgáltatásokat"* (*Kiss – Pál, 2006*), addig az erős definíció értelmezése kizárja ezt a fajta helyettesíthetőséget.

Erre az irányzatra válaszként alakult ki, főként a vállalati szféra szereplői részéről, az *ökohatékonyság javításának irányzata*. E szemléletet vallók szerint a fejlődés és a gazdasági növekedés lehetséges, és a technológiai fejlődés feladata a növekedés származékos környezeti terheléseinek a kiküszöbölése. E felfogást vallók tehát a fenntartható fejlődés gyenge definícióját követik. Ezzel ellentétes felfogást képviselnek a *nemnövekedési irányzat* képviselői, akik szerint a gazdasági növekedést le kell állítani a fejlett országokban, a fejlődőeknek pedig segíteni kell a konvergenciában. *Mészáros és Hajduné* a definíció magyarázata során a „*steady-state economy*" fogalmát állandósult állapotként értelmezi, és a gazdasági növekedés lehetőségét kizárják. Az igaz, hogy „*steady state*" állapotban a gazdaság viszonylag stabil méretű, melyben a populáció és fogyasztás mértéke a teherbíró képesség alatt marad. Viszont itt véleményem szerint a *Robert Solow* és *Trevor Swan*-féle zárt gazdasági növekedési modellre indokolt gondolni, mely feltételez további méretnövekedést. A „*steady state*" egy olyan egyensúlyi állapotot jelöl, melyben folyamatos növekedés érhető el, és akkor jelentkezik, ha a befektetés értéke megegyezik az értékcsökkenés mértékével.

A következő irányzat a *zöld gazdaság*, mely az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság létrehozására törekszik. Ezt elérni a természeti tőkébe való befektetéssel gondolják, de fontosnak tartják átértékelni a haladás fogalmát és a megfelelő indikátorok alkalmazását, mivel a GDP nem lehet alkalmas az új szempontok figyelemmel kísérésére. Ennek érdekében merült fel a környezeti számvitel kialakításának szükségessége, mely a pontosabb számbavételezés elvi lehetőségét biztosíthatja, és integrálhatja az új fenntarthatósági elveket a számvitel rendszerébe.

Az *átmenetmenedzselés* irányzata azt vizsgálja, hogy milyen út vezet a fenntarthatóság felé. Minden egyes nemzet minden ágazata külön történetet jelent, és nincsen egyenes út a végcél eléréséhez. Ebből következik, hogy egy dinamikus modell megalkotása szükséges, ami a változásokat figyelemmel kíséri és optimalizálja.

A *koevolúciós irányzat* a természet és az emberiség közös fejlődését, egymásra hatását feltételezi, és ezt tekinti a fenntarthatóság egyik lehetőségének. A rugalmas alkalmazkodás és a kockázatminimalizálás segítségével próbálja elérni a biológiai és kulturális diverzitás fenntartását. Ennek egyik eszköze a K+F tevékenység.

Az előzőeket összefoglalva a fenntarthatóság egy elv, amihez az emberiségnek tartania kell magát a hosszabb távon való fennmaradása érdekében. A fenntartható fejlődés és különböző irányzatai pedig már az elv megvalósulását, életbe lépését jelentik; olyan módszerek összességét, melyekkel a fenntarthatóság megvalósul és a fejlődés tartós nyugalmi pályára állhat. Több irányzat is feltételezi, hogy a természetet az idő múltával az emberi technológia fejlődése kiválthatja. A természeti indikátorok és a környezet romlása azt mutatják, hogy erre a komoly globális problémára szemléletváltással kell válaszolni, mert a technikai fejlődés csak elodázza, esetenként súlyosbítja a környezeti terhelést. A példák és a CSV-elmélet azt bizonyítják, hogy innovációval enyhíthetők ennek hatásai, de ehhez szemléletváltás szükséges.

A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS MINT A JÖVŐ ZÁLOGA

A természeti erőforrások megőrzésének vágya és az átalakításával nyerhető profit csábításának kettőssége nagyban meghatározza a jelen kor gazdaságát. Mivel a környezet folyamatos rombolásnak van kitéve és a folyamat visszafordíthatatlannak tűnik, ezért feltételezhető, hogy a társadalom a profitmaximalizáló, vagyonfelhalmozó tevékenységet preferálja. *Csete László* ezt a filozófiai problémát és annak megoldását az alábbiakban összegzi, feltételezve az alulról jövő kezdeményezések sikerét a globális válság enyhítésére: „*A fenntartható fejlődés körüli huzavona, esetenként ködösítés, jó szándékú kijelentések elfedik az alapvető dilemmát, ami az egyéni rövid távú profitmaximalizáló érdek és a hosszabb távú társadalmi, közösségi – egymást kizáró – érdek között húzódik. (…) A fenntarthatóság lokális szintű megvalósításának célja a szociális jól-lét megteremtése a természeti erőforrások sérülése nélkül. Ebben a folyamatban a gazdaság eszköz, a természeti környezet pedig feltétel.*” (*Csete, 2010, 149-150. o.*) A fenntartható tevékenységek, illetve a mezőgazdasági rendszerek elvárt jellemzői a szerző megfogalmazásában az alábbiak szerint összegezhetők (*Csete, 2010, 159. o.*):

- Természeti erőforrásokat újratermelő.
- Víztakarékos.
- Energiatakarékos.
- Vegyszertakarékos.
- Ráfordítás-takarékos.
- Minőségi termékkibocsátó.
- Környezettel harmonizáló.
- Szakértelem-igényes.
- Tudásigényes.

Ezen elveket szükséges általánosságban vállalniuk és alkalmazniuk a gazdasági szereplőknek ahhoz, hogy fenntartható termelést folytassanak. Ezt kell követnie a mezőgazdaság elvrendszerének is a 21. században, mert ez felel meg a társadalmi normáknak és a szigorodó szabályoknak. *Raskó* szerint „*olyan élelmiszertermelésre van szükség a jövőben, mely a jelenleginél jóval kevesebb természeti erőforrást: termőföldet, energiát, vizet használ fel egységnyi termelésre vetítve, miközben számottevően több humán erőforrást (tudásalapú agrártermelés) hasznosít, s mindezt minden eddiginél alacsonyabb környezetterhelés mellett teszi.*” (*Raskó, 2012, 5. o.*)

Magyarországon jelenleg nem tapasztalható növekedés sem a szakképzett munkaerő számában, sem pedig arányában; a gépesítés intenzifikálódása és a birtokkoncentráció mellett a munkaerő csökkenését lehet tapasztalni. Ha egyidejűleg akarják a hatékonyságot növelni, a környezeti hatásokat pedig csökkenteni, akkor szükséges, hogy jelentős eszközberuházás mellett szakképzett munkaerő lássa el az élelmiszeralapanyag-termelés feladatait. A környezetkímélő technológiák használatával minimálisra csökkenthető a talaj vízvesztesége, a taposási kár, a kijuttatott vegyszer és műtrágya mennyisége és a biodiverzitásra gyakorolt negatív hatások. A precíziós technológiák például az inputok optimális elosztásával e feltételeknek eleget

tesznek, és a hozamok tekintetében sem tapasztalható visszaesés. A magasan kvalifikált mezőgazdasági szakemberekre minden bizonnyal szükség lesz, bár a végzetteknek csak egy kis részét lesz képes a termelés alkalmazni. A kialakuló zöld bank és az erősödő zöld gazdaság tekinthető azon területeknek a jövőt illetően, ahol a kvalifikált munkaerő elhelyezkedhet.

Ezzel összefüggésben fontos figyelembe venni azt a fenntartható fejlődést érintő tendenciát is, miszerint az átállás a zöld gazdaságra az Európai Unió területén belül akár 8 millió új munkahelyet teremthet a következő évtized közepéig. A csökkentett szén-dioxid-kibocsátású technológiák alkalmazását jelentő átállás az öreg kontinens területén egyes szakemberek szerint (*Andor László*, az Európai Bizottság tagja és *Yves Leterme*, az OECD főtitkárhelyettese) hasonló változásokat generál a munkaerőszükségletben és a munkaerőpiacon, mint tette ezt korábban a kommunikációs forradalom. A mezőgazdaságban és a megújuló energiákkal foglalkozó ágazat fejlesztésével tovább csökkenne az unió nyersanyagigénye is, feltételezve egy 17%-os inputhatékonyság-növekedést (*Mezőhír, 2012, 128. o.*). *Magda* úgy ítéli meg, hogy 2025-re a GDP-nek mintegy 20%-át két ágazat adja majd: az ökoenergetika és az ökoipar. Ezen fejlődő ágazatoknak mezőgazdasági ismeretekkel rendelkező szakemberekre lesz szüksége, és vélhetően ezek az ágazatok jelentik az átmenetet a fenntartható zöld gazdaságra való átlépésig (*Magda, 2010, 129. o.*).

Bizonyossággal állítható tehát, hogy a természeti erőforrásokkal való hatékonyabb gazdálkodás, a fogyó készletek, a növekvő alapanyagárak és a társadalmi elvárások elősegítik majd a gazdaság fenntartható fejlődési pályára való átállását. Ez nemcsak morális kérdés, hanem erősen gazdasági, még akkor is, ha az átállás a természeti erőforrásokkal való gazdálkodás ellenőrzésére és számbavételére még nem történt meg, ugyanakkor az ez irányú törekvések már megkezdődtek. *Pálvölgyi és Csete* szerint a *„szigorú fenntarthatóság körülményei között csak olyan tevékenységek tekinthetők versenyképesnek, amelyek „kiadási" oldalán megjelennek a létalapokban fellépő károk. A fenntarthatóság szempontjait (…) az eddiginél erősebben szükséges érvényesíteni, számolva azonban azzal, hogy ez csak fokozatosan lehetséges."* (*Pálvölgyi – Csete, 2011, 469. o.*) Az olyan új irányzatok, mint az ökoszámvitel és az ökokontrolling még csak feltörekvő rendszerek, de a közeljövőben nélkülözhetetlenek lesznek. Az externáliákkal való hatékony gazdálkodás és a termelési folyamatok számbavétele e szempont alapján versenyképességi faktor lesz.

A VERSENYKÉPESSÉG ELMÉLETI HÁTTERE ÉS KAPCSOLATA A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSSEL

A versenyképesség értelmezésében eltérő nézetek lelhetők fel a témát érintő forrásmunkákban. *Lengyel (2012)* szerint: *„A versenyképesség nehezen definiálható gyűjtőfogalom, a versengésre való hajlamot, készséget fejezi ki, versenyben való pozíciószerzés és tartós helytállás képességét, amit elsősorban a (valamilyen módon mért) sikeresség és az arra való képesség mutat. A versenyképesség egyaránt jelzi a tartós gazdasági növekedésre, valamint a fenntartható fejlődésre való képességet is, e széles elméleti háttér miatt a versenyképesség fogalmára, értelmezésére igen sokféle felfogás alakult ki. Mivel eltérő módon fogalmazhatók meg a vállalatok és a területi egységek (országok, régiók) közötti verseny feltételei, ezért a vállalati versenyképesség fogalma eltér a területi egységek versenyképességének fogalmától és jellemzőitől."* (*Lengyel, 2012, 163. o.*)

A szerző különbséget tesz a vállalati és a területi egységek versenyképessége között, majd a továbbiakban utal *Samuelson és Nordhaus* megállapítására, miszerint: *„Különbséget kell tennünk a termékek ver-*

senyképessége és előállításuk termelékenysége között. A versenyképesség arra utal, hogy mennyire állják a versenyt az ország termékei a piacon; ez elsősorban a belföldi és a külföldi termékek relatív árától függ. A termékek versenyképessége egészen más dolog, mint az inputok termelékenysége, ezt a ráfordítás egységére jutó kibocsátással mérjük. A termelékenységnek alapvető szerepe van az ország életszínvonalának emelésében; nem járunk messze az igazságtól, ha kijelentjük, az ország reáljövedelme termelékenységének növekedésével arányosan nő." (*op. cit. 164. o.*)

Mindezekből *Lengyel* arra következtet, hogy különbséget indokolt tenni a régiók, országok és a termékek, vállalatok versenyképessége között. A hivatkozott szerző a regionális versenyképességet veszi cikkében górcső alá, és ezért azt elemzi a cikk további részében, de a fenti megállapítása vitatható. Ez a kettős megosztás (a vállalatok és a területi egységek között) nem elégséges, *Török* ennél mélyebben vizsgálja a versenyképesség koncepcióját, és különbséget tesz a fogalom meghatározásában az alábbi szempontok szerint:

1. Mi a versenyképesség fogalmának eredeti, illetve a gyakorlatban meghonosodott értelme?

2. Milyen aspektusban, az emberi, illetve társadalmi élet mely területe, szférája vonatkozásában alkalmazzák azt, vagyis milyen versenyben való helytállásról van szó, mi a verseny jellege és melyek a követelményei, szabályai?

3. Az elemzés és cselekvés milyen szintjére vonatkoztatott e fogalom?

4. Konkrétan „kire" vagy „mire" vonatkoztatott a fogalom?

5. Milyen „belső" és „külső" tényezők, körülmények, illetve feltételek határozzák meg vagy befolyásolják a versenyképességet?

6. Miben nyilvánul meg annak a megléte, javulása vagy romlása? (*Török, 2005, 105. o.*)

A négyes pont elemzése során arra a megállapításra jut, hogy külön kell kezelni mind a négy *Lengyel* által felsorolt koncepció versenyképességét és annak elemzési módszereit. Külön kell választani a területi versenyképességi feltételeket is országos, illetve régiós szintre, valamint a termékek és a vállalatok is eltérő tényezők, körülmények mellett versenyeznek egymással. A továbbiakban a termékek és a vállalatok versenyképességének elemzésére kerül részletesebben sor, feltételezve, hogy magasabb regionális és országos szinten is értelmezhető a versenyképesség fogalma, amire e cikk keretein belül nem tér ki a szerző.

A *termékek* versenyképessége például függ az (a) ártól, (b) fizikai minőségétől, (c) piackutató, marketing- és reklámtevékenységtől, és (d) az utólagos szervizelési és alkatrész-ellátási lehetőségtől. Megemlíti továbbá a piaci tökéletlenséget (a szabad verseny hiányát), az internalizáltságot (a transznacionális társaságok országhatárokat keresztező hálózatának és az azon belüli szervezett forgalmat), valamint a verseny követelményeinek a változását (érti ez alatt a közegészségügyi és környezetvédelmi előírások bevezetését és szigorítását) (*Török, 2005, 113. o.*). Ha a társadalom úgy dönt, hogy olyan terméket vásárol, mely fenntartható normák szerint készült, akkor ez pozitív irányba terelheti a termelési folyamatot is. Erre hatást kell gyakorolnia a szabályozási tevékenységet folytatóknak is, de végső soron (egy nyitott gazdaságban) a vásárló dönt a termék versenyképességéről.

A *vállalatok* versenyképességét úgy határozza meg, hogy a fentiekben felsorolt tényezők alapján mennyire versenyképes termékeket képes folyamatosan előállítani úgy, hogy *„egyfelől aggregát profitrátája hosszabb időn át sem marad el az adott piacon versenyző más vállalatok profitrátájától (…) és másfelől piaci részesedése (…) sem csökken, hanem nő vagy legalábbis változatlan marad"*. A versenyképességnek tehát része a hosszabb távú növekedés, fej-

lesztés, az üzemméret növelése vagy megtartása. A definíció tartalmi elemeit illetően párhuzam fedezhető fel a fenntartható fejlődéssel. Azon vállalatok, melyek felismerik, hogy a hosszú távú gazdálkodás alapja az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás és ezek optimális felhasználása; azok már most próbálnak kiutat találni a növekvő inputárak és fokozódó környezeti terhelési bírságok csapdájából. A másik oldalról a versenyképes termékek kategóriája is vélhetően megváltozik a korábban említett társadalmi normák miatt. Japánban a precíziós technológiával készült termékek magasabb áron kerülnek forgalomba, és ezt a hozzáadott értéket a fogyasztók értékelik. Tudják, hogy csökkentett szennyezés és anyagfelhasználás jellemzi a termelési folyamatot, amit a tudatos vásárlók megfizetnek. A *Porter és Kramer* által felvázolt CSV-elméletben pedig a társadalmi igények kielégítése már versenyképességi tényezővé lép elő a versenytársakkal szemben, és a multinacionális vállalatok szerepvállalásának új formáját mutatja be, melynek részletes bemutatása a következő fejezetben történik meg. *Török* a továbbiakban az alábbi szempontok alapján értelmezi a vállalati versenyképességet és tárja fel a mérhetőség alapját:

1. az adott vállalat termékek eladójaként élvezett piaci részesedésének növelésére való képességet és annak dinamikáját;

2. magának a vállalati hatékonyságnak („teljes termelékenységnek") és nettó profitrátának a javítására való képességét és annak dinamikáját;

3. a vállalatnak a piac „keresleti oldalán" is megmutatkozó pozíciója alakulását, vagyis a (…) fontos erőforrásokhoz, inputelemekhez való hozzájutás képességét és dinamikáját; végül pedig

4. az azonos piacokon tevékenykedő más vállalatokkal szemben tanúsított stratégiájának a megvalósítására való képességét és annak dinamikáját (*op. cit 115. o.*).

Pupos definíciója szerint a versenyképesség *„a piaci versenyzésre való képességet jelenti, ami a piaci pozíciószerzésben, és tartós helytállásban jelenik meg. Ennek helyzetét/az elért helyzetet, alapvetően a piaci részesedés mértéke, a jövedelmezőség növelése, az üzleti sikeresség méri, ill. jelezi. A versenyképességet nem lehet általánosságban értelmezni. Rögzíteni kell tehát a versenyképességhez kötődően az alábbi tényezőket.*

• A versenyképesség dimenzióját.

• A versenyképesség tényezőit.

• A versenyképesség mérőszámait." (*Pupos – Demeter, 2011, 31. o.*)

Ebben a három tényezőben meghatározva lehet a versenyképességről beszélni. A dimenzió esetén meg kell állapítani a vizsgált színteret, melyen a megfigyelést végzik. A tényezőkkel kapcsolatban *Pupos* kiemeli, hogy komplex rendszerként kell tekinteni rájuk, és kizárólag az adott rendszerbe ágyazottan vizsgálható meg az egyes elemek hatása a versenyképességre. A mérőszámokat pedig a dimenzió ismeretében kell megállapítani, de azt is figyelembe kell venni, hogy mi a vizsgálat célja.

Érdekes analógia fedezhető fel a fenntarthatóság mint komplex rendszer vizsgálatával. *Csete* korábban említett művében szakszerűen foglalja rendszerbe a fenntartható fejlődést. Részekre bontja a folyamatot és az egyes ágakra (egy fa képében határozza meg a komplex rendszert) vonatkoztatja a fenntarthatóság elvét, amit mint egy stratégiát kell értelmezni. Ennek egyes elemei

1. a fenntartható tevékenység, termelés, szolgáltatás és az ezt végző vállalatok preferálása;

2. az erre épülő fogyasztás a meglévő pazarló norma átalakításával; és

3. az ebből létrejövő fenntartható élhetőség, jólét és településforma kialakítása.

Eszközrendszere pedig

1. a tudatformálásból, társadalmi támogatásból, nevelésből;

2. a helyi szabályokból, megállapodásokból; és

3. az elmarasztalásból, szankcionálásból áll.

A fenntartható tevékenységre és vállalkozásra épül minden, és azt feltételezi, hogy egy ilyen tevékenységben *„harmonikusan alakul*

• a célokhoz fűződő érték- és érdekrendszer megvalósítása;

• a természeti erőforrások regenerálódása (helyreállítása, megújulása, természetes körforgása); és

• a terhelt (szennyezéssel, trágyával, kémiai anyagokkal, vízkivétellel stb.) környezet asszimilációs (természetes, megújuló, öntisztuló, helyreállító) készsége." (*Csete, 2011, 152. o.*)

Segítséget jelent, hogy a folyamat teljes egészében mérhető és megértését *„könnyíti, ha az idő függvényébe helyezik a különféle érdekekből űzött tevékenységeket, melyben a folyamat a regenerálódás és a pillanatnyi állapot pedig az erőforrások terhelése"* (*Csete, 2011, 152. o.*). A növekedés határát meghatározza a regenerálódási és az asszimilációs képesség, e fölé nem lehet menni. A rendszerbe foglalás során olyan szinergikus előny is kifejeződésre jut, mely abból fakad, hogy *„a gazdálkodás valamennyi tényezője összehangoltan és kölcsönhatásban működik, és így együttesen nagyobb hatást fejtenek ki, mintha ezek elkülönülten érvényesülnének a gazdálkodásban. A rendszer tehát komplex és a tudományos haladással, az innovációval dinamikusan fejlődő."*

A fenntartható termelést folytató vállalatnál fontos továbbá figyelembe venni, hogy csak akkor lesz képes folyamatos, hosszú távú működésre, ha a likviditási, fejlesztési és a profitorientáltsági szempontoknak is eleget tesz. Itt visszautalnék *Török* vállalatra vonatkoztatott definíciójára, hiszen a végső konklúzió a két szemléletben azonos. *Csete* a fenntarthatóságot vette alapul, *Török* pedig a versenyképességet, mégis hasonló eredményre jutottak. A két koncepció közös kapcsolódási pontja a fenntartható tevékenységből származó versenyképes termék, mely a piacon megmérettetik az ára, minősége, a piackutató, marketing- és reklámtevékenység és az utólagos szervizelési és alkatrész-ellátási lehetőségek alapján. Ha a vásárló a fenntarthatóság elvét követi, tudatosan keresi és áldoz a speciális termékekre – mint például Japánban –, akkor kialakulhat egy termékcsoport, egy erre alapuló fogyasztás és végső soron egy ágazat, vállalati szektor is. Ebbe szólhatnak bele a legiszlációs szervek, a különféle előírásokkal és szabályozással, amire példát lehet találni a KAP következő reformjában is. Ez terelheti a folyamatot a megfelelő irányba és gyorsíthatja zavartalan lefolyását.

A CSV (KÖZÖS ÉRTÉKTEREMTÉS) ELMÉLETE

Fontos teóriaként kell megemlíteni a versenyképesség és fenntartható fejlődés kapcsolatrendszerében a *Creating Shared Value* fogalmát (CSV). Ezt a vállalatok szemléletében változást generáló elméletet *Porter és Kramer* publikálta 2011-ben (az elmélet első megjelenése 2006-ban történt). Ennek lényege, hogy a globális növekedés eléréséhez nem szabad a termelést korlátozni, hanem át kell alakítani az egész rendszert. Közelebb kell egymáshoz engedni a társadalmi és üzleti érdekeket és a *közösen osztott érdekeket* kell érvényre juttatni. El kell, hogy homályosodjon a határ a privát, üzleti és a civil szféra között. A vállalatoknak fel kell karolniuk olyan tevékenységeket, melyek korábban nem az ő felelősségük volt. Ennek nyomán már a kapitalizmus „ostromáról" esik szó, ami 3 fő irányban nyilvánul meg:

• Újra kell fogalmazni a termékeket és piacokat.

• Újra meg kell határozni a termelékenységet az értékláncon belül.

• Támogatni kell helyi klaszterek fejlődését (*Porter – Kramer, 2011, 65. o.*).

Jelen cikk tézisével kapcsolatban analógiát vonnék a társadalmi érdekek megnyilvánulásán belül, a környezet fenntartható-

ságának és az üzleti érdekek átalakulásának versenyképességre gyakorolt hatása között. *Porter és Kramer* példákat is felvonultatnak elméletük megalapozására, melyeket röviden bemutatok. Ezek közül a környezetvédelemmel kapcsolatos esettanulmányokat részesítem előnyben, mert ezek felelnek meg leginkább jelen cikk tartalmának.

A termékek és piacok újrafogalmazása esetén a *General Electric 'Ecomagination'* programját mutatják be példaként, ami társadalmi és állami nyomásra jött létre. Ennek során új energia- és üzemanyag-takarékos termékeket dobtak piacra 2005-ben, miután a *GreenOrder* környezetvédelmi tanácsadói cég ajánlásait megfogadták. Ezen termékek értékesítése elérte 2009-ben a 18 Mrd dollárt, és előrejelzésük szerint az árbevételük kétszer olyan gyorsan fog növekedni a következő négy évben, mint az átlag vállalatoké. Egy másik példa Indiából származik, ahol a *Thompson Reuters* kidolgozott egy új szolgáltatást a kis jövedelmű (2000 dollár/év alatt) mezőgazdasági termelők részére. Mindössze negyedévente 5 dollárért időjárás- és gabonaárfolyam-információkat, valamint szaktanácsadást nyújtanak. A szolgáltatást igénybe vevők száma mára eléri a 2 millió főt, és kutatások azt mutatják, hogy a gazdák 60%-a képes volt bevételnövekedést elkönyvelni, némelyikük akár háromszorosát a szokásosnak. Bár ezen eredmények általánosításra nem alkalmasak és további kutatást követelnek meg, azt mutatják, hogy a vállalatok termékeinek és piacainak újragondolásán – és az innováción – keresztül egyidejűleg lehetnek képesek a társadalmi igények kielégítése mellett vállalati versenyképességük javítására.

A termelékenység értékláncon belüli javítására példaként szolgál a *Wal-Mart*, ami a csomagolások csökkentésével és szállítmányozási útjainak radikális rövidítésével 200 millió dollár megtakarítást ért el, miközben csökkentette a vállalat karbon- és eldobhatóműanyag-kibocsátását. Hasonló megtakarításokat tervez a brit *Marks & Spencer*, ami azzal, hogy újraértékeli szerepét az ellátási láncban – outsourcing és újabb telephelyek kiépítésével – 175 millió font megtakarítást és a szennyezőanyag-kibocsátásának csökkenését várja. Fontos megemlíteni ezen a témakörön belül az externáliákkal való hatékonyabb bánásmódot, amire a víz mint nyersanyag megtakarításán keresztül hoz fel példát a szerzőpáros. A *Coca-Cola* 9%-kal csökkentette a vízfogyasztását világszerte a 2004-es bázisévtől kezdve, míg a *Dow Chemical* 1 Mrd gallonnal csökkentette azt, ami 40 000 ember vízkészletét és 4 millió dollár megtakarítást jelentett a cégnek.

Még mindig az értéklánc témáján belül egy másik, beszerzésoldali példáját mutatja a *Nestlé*, ami jelentős kávéhiánnyal küszködött az új feltörekvő kapszulás rendszer elterjedése miatt. Az állandó és növekvő kereslet kielégítése miatt a vállalat megváltoztatta az integráció feltételeit, és azon elmaradott országokban, ahol korábban alacsony termésátlagokkal, alacsony minőséget, a környezeti állapot rombolásán keresztül állítottak elő (Afrikában és Latin-Amerikában), összetett segítséget nyújtottak a gazdáknak. A Nestlé újragondolta a beszerzését, mély integrációt kialakítva a termelőkkel, akiknek bankkölcsönöket, inputbeszerzést garantáltak. Továbbá helyi létesítményeket hozott létre, amik a kávé minősége alapján vették át az árut és állapították meg annak árát, rávezetve a termelőket a jó gazda elvére, ami által magasabb hozam, alacsonyabb környezeti terhelés és kockázatmentesebb termelés érhető el. Itt emeli ki a szerzőpáros a különbséget a CSV és a CSR (vállalati társadalmi felelősségvállalás) rendszere között. Míg utóbbiban a *Fair trade* esetén a termelői ár lesz magasabb, addig az első a teljes termelői rendszer átalakulását feltételezi. Az első esetben a vállalati versenyképesség eleme lesz a társadalmi és állami igények kielégítése, míg a társadalmi felelősségvállalás egy *trade-*

*off*ot feltételez a fenntartható fejlődés és a versenyképesség között (lemondanak az árbevételük egy részéről a kizsákmányolt termelők javára).

További példaként említik a szerzők a témakörön belül az élőmunka produktivitásának fejlődését az egészségügyi kiadások csökkentésén keresztül. A *Johnson & Johnson* kampányt indított dolgozói dohányzási szokásainak csökkentésére, amivel 250 millió dollár megtakarítást értek el egészségbiztosítási jogcím alatt 2002–2008 között.

Fontos még a vállalati kiszervezés és beszerzés területén belül, de már a *helyi klaszterek kialakításának élénkítésére* is példát jelent a *Wal-Mart* tevékenysége, amely a globális nézőpontját félretéve lokálisan kezdett gondolkodni azáltal, hogy az adott áruházhoz közeli helyi termelőktől kezd el vásárolni. Ezzel szállítmányozási díjat takarít meg, környezetszennyezést csökkent és fenntartható helyi gazdálkodást tesz lehetővé a helyi piacok élénkítésével. Említhető a korábbi Nestlé példa is, kiegészítve azzal, hogy a helyi regionális központok együttműködést kezdeményeztek a *Rainforest Alliance* vezető, nemzetközi, esőerdők védelmével foglalkozó civil szervezettel, hogy közösen oktassanak a termelők számára fenntartható termelési praktikákat, amivel a termelés kiszámíthatóbbá válik. A szerzők úgy ítélik meg, hogy hasonló felfogást nemcsak a multinacionális vállalatok vallhatnak, hanem akár az állami vagy civil szervezetek is, hiszen az ő számukra is kiemelkedően fontos szerepet kell betöltenie a társadalmi igények kielégítésének.

Ezen példák és az elmélet mutatja, hogy a fenntarthatóság elve már a multinacionális vállalatokat is megérintette. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy a vállalatok mindezt a magasabb profit reményében teszik – hiszen reményeik szerint ezzel versenyképességi előnyre tesznek szert a versenytársakkal szemben –, de ez is csak azt bizonyítja, hogy az elv, miszerint a fenntartható és versenyképes termelés rendelkezik kapcsolódási ponttal, megalapozottnak tűnik. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az elmélet termelésük egy kisebb részére vonatkozik, a nagyobbik rész még mindig a környezetet terhelő elven alapul, de ha az ilyen tevékenységek sikereket érhetnek el, akkor még több ilyen kezdeményezés követheti, ami a termelési szerkezet átalakulásához, fenntarthatóvá tételéhez vezethet.

Összefoglalva a kapcsolódó kérdések elemzését megállapítható, hogy a fenntarthatóság és a természeti erőforrások komplex megítélése az emberi élet szerves része kell, hogy legyen. A versenyképesség abban nyilvánul meg, hogy a termelési folyamatok közül olyanokat válasszanak ki, amelyek a legmagasabb hozzáadott értéket és fedezeti hozzájárulást nyújtják a hosszú távú fenntarthatóság sérülése nélkül. Éppen ezért mind a versenyképesség, mind a fenntartható fejlődés komplex módszerekkel és közös nevezőre hozással ítélhető csak meg és elemezhető. Jól példázza ezt *Surányi (2005)* cikke, aki összekapcsolja a fenntartható fejlődés és versenyképesség dichotómiáját és az ezzel kapcsolatos látszólagosan ellentétes érdekeket: „*A fenntartható fejlődés (…) lényegileg olyan fejlődési-növekedési módozatra utal, amely nemcsak igénybe veszi, de maga is valamilyen módon, legalább részben pótolja az elhasznált természeti erőforrásokat. A termelőkre azonban a piaci verseny költség- és árleszorító nyomása hat, ami az alkalmazott gazdálkodási módszerek következtében a természeti erőforrásoknak tényleges költségeiknél jóval olcsóbb kiárusításához vezet.*” Emiatt fontos egy fizetőképes vásárlói réteg, aki preferálja a fenntartható termékeket a természeti erőforrásokat pazarló termelési folyamatok eredményéből született termékekkel szemben. A jelenleg használt számviteli norma, mely szerint az externáliákat jelentősen csökkentett érté-

ken veszik figyelembe a gazdasági szervezetek, meg kell, hogy változzon, részben a fogyó és drágúló készletek, részben a társadalmi elvárásoknak köszönhetően. Az Európai Unió direktívái között szereplő és hazánk által is támogatott anyagtakarékos és természetbarát zöld gazdaság kialakítása sok fiatalnak biztosítana munkát, az ezzel járó kutatási és fejlesztési tevékenységekből részt vállaló nemzetek pedig előreláthatóan hosszú távú versenyelőnyre tesznek szert. A szakirodalom alapján ennek hosszú távú tudatformáló folyamat részeként kell létrejönnie, melyet már gyermekkorban szükséges elkezdeni és végig kell kísérnie az egyén életét. *Dacian Cioloş* uniós biztos szavai a jövőre vonatkozóan is megszívlelendők és iránymutatók: *„Hamis dilemma, hogy választanunk kell a versenyképesség és a fenntarthatóság között. Egészséges, minőségi élelmiszerek, fenntartható fejlődés, tisztesség a kis- és nagygazdálkodókkal szemben – ez az, amit elvár a társadalom."* (*Cioloş, 2010*)

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Bató M. – Dorner A. – Szentes T. – Török Á. (2005): A versenyképesség értelmezései, különféle aspektusai és szintjei, meghatározó tényezői és mérésének módozatai. In: Szentes T. (szerk.): Fejlődés Versenyképesség Globalizáció I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 105-186. pp. – (2) Cioloş, D. (2010. 11. 19): Európai Parlament Hírek. Letöltés dátuma: 2012. augusztus 2., Forrás: http://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/content/20101112STO94321/html – (3) Csete L. (2010): Kihívás: a fenntarthatóság megvalósítása vidéken. Gazdálkodás 54. évf. 2. sz. 148-159. pp. – (4) E. B. (2010): A KAP jövője 2020-ig: az élelmezési, a természetes erőforrásokat érintő és a területi kihívások kezelése. Brüsszel – (5) Kiss G. – Pál G. (2006): Környezetgazdaságtan. http://jegyzet.sze.hu/index.php, 155. Széchenyi István Egyetem, Győr – (6) Lengyel I. (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In: Bajmócy Z. – Lengyel O. – Málovics G.: Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. JATEPress, Szeged, 151-174. pp. – (7) Magda S. (2010): A fenntartható fejlődés és a gazdasági válság. Gazdálkodás 54. évf. 2. sz. 127-136. pp. – (8) Málovics G. – Ván H. (2008): Az ökológiai fenntarthatóság és a regionális versenyképesség összefüggései. Tér és társadalom 22. évf. 21-40. pp. – (9) Mészáros S. – Hajdu I-né *(2012):* Fenntarthatósági irányzatok összehasonlítása. Gazdálkodás 56. évf. 3. sz. 211-216. pp. – (10) Mezőhír (2012): Csökkenő költségek, növekvő befektetés. Mezőhír, 7. sz. 128. p. – (11) Pálvölgyi T. – Csete M. (2011): A fenntarthatóság felé való átmenet lehetőségei Magyarországon. Gazdálkodás 55. évf. 5. sz. 467-478. pp. – (12) Porter, M. E. – Kramer, M. R. (2011): Creating shared value. Harvard Business Review, 89/1-2, 62-77. pp. – (13) Pupos T. – Demeter G. (2011): Turisztikai projektek menedzsmentje. Tankönyvtár, Budapest – (14) Raskó G. (2012): A jövő mezőgazdasága, a mezőgazdaság jövője (2.). Agrofórum február 5-13. pp. – (15) Sagoff, M. (2008): The Economy of the Earth-Philosophy, Law, and the Environment (II. kiad.). Cambridge University Press, New York – (16) Surányi S. (2005): A természeti erőforrások, a fenntartható fejlődés és a világgazdasági versenyképesség. In: Szentes T. (szerk.): Fejlődés Versenyképesség Globalizáció I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 187-230. pp.